

«Типи Криму»: маловідомі джерела з етнографії кримських татар

У середині 90-х років XIX ст. до поштового обігу в Російській Імперії надходить новий вид поштових посилок – ілюстрований відкритий лист. Після 19 жовтня 1894 р. було дозволено друкувати їх приватним особам. Тоді й почався так званий «золотий час листівки», який тривав до революції 1917 р. У цей час в будь-якому навіть найменшому містечку була власна друкарня або фотоательє, що займалися виданням відкритих листів, разом із тим були і фотомайстри, що займалися виготовленням світлин для ілюстрування цих листів.

На початком XX ст. Крим стає доступним для відпочинку широких верств населення. Кожен прагнув розповісти, а по можливості, і підкріпити слова зображеннями неповторної краси місць і явищ. Найчастіше такими засобами ілюстрації ставали видові листівки, на яких, на догоду покупцям, видавці прагнули розкрити самобутню красу півострова.

Серед усього розмаїття кримської культури початку XX ст. найбільш цікавою і маловідомою, для відпочиваючих була культура кримських татар. Це послужило поштовхом для розвитку в «золотий час листівки» цілого напрямку у виданні поштових карток – друку так званих «типів»: «типів Криму», «типів місцевих татар», «кримських типів». Цю умовну назву ми визначили для цілої групи видових кримських листівок початку XX ст., ілюстрованих сценами з повсякденного життя, груповими і одиночними фотографіями, в святкових та повсякденних костюмах.

Виділення поштових видових листівок в окрему групу серед інших образотворчих джерел з етнографії кримських татар початку XX ст. доцільно з кількох причин: поштові картки, на відміну від фотографій легко датувати, за змінами зворотної сторони, штемпелем поштового гасіння, анотацією видавця; до нас дійшла велика кількість цього матеріалу в фондах музеїв і в приватних колекціях; до того ж, постановочні кадри в ілюстрації листівок займають набагато менше місця, ніж динамічні.

Найбільш рання листівка, ілюстрована фотографією групи чоловіків - кримських татар, за штемпелем поштового гасіння, датується 1900 р. [1]. Окрім такого раннього часу проходження пошти, цю поштову картку виділяє і місце її друку – видавництво Отто Ренуар в Москві. Справа в тому, що поштових карток даного видавця, присвячених кримській тематиці в цілому, відомо досить мало.

Трохи пізніше випуск відкритих листів етнографічної тематики налагодило інше московське видавництво – «Фототипія Шеррер, Набгольц і Ко» [2]. Ідентичність відбитків дозволяє віднести до роботи цієї фототипії ще кілька не анотованих поштових карток [3–4].

Найбільш масовий випуск видових листівок організувало на півострові акціонерне товариство «Гранберг», яке розташовувалося в Стокгольмі.

ИТ-1401. Татари.

Однотата.

Татарские женщины. Селы в Кавказе.

Крым — Крым.

Бахчисарай.

Татарские женщины. Парма, село Ялта.

Татарские женщины. Ялта и Крым.

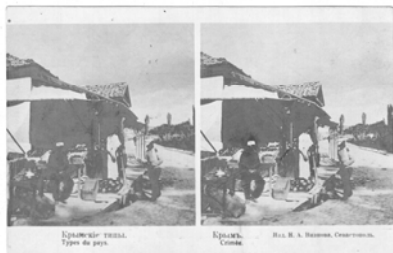
У фонтана. Приселок в Крыму.

Татарские женщины.

Селы в Крыму.

Крым — Крым.

Завдяки співпраці з місцевими видавцями з його друкарні вийшла велика кількість відкритих листів, ілюстрованих сценами з життя місцевого населення. Послугами кампанії з виготовлення «типів» користувалися видання фотографа І. Семенова (Ялта), паперового магазину Р. В. Копистинської (Алупка), С. Сіяміді (Новий Сімеїз), Абільтара Умерова (Бахчисарай), Н. А. Вязнова (Севастополь) [5–9]. Власні листівки, ілюстровані фотографіями кримських татар, займають більшу частину видань акціонерного товариства «Гранберг». Поштові картки виходили з номерами видавця і витримали велику кількість перевидань [10–13]. Перелічені місцеві видавці співпрацювали з компанією «Гранберг» через високу якість друкованих ними листівок. Російські поштові картки цього видавництва призначалися виключно для внутрішньої кореспонденції

І. Семенов найбільш плідно співпрацював зі стокгольмською друкарнею, на жаль, про нього залишилася незначна кількість відомостей. Він був ялтинським фотографом і мав власне фотоательє в будинку Латри на Морській вулиці, де виготовляв портрети і видавав ілюстровані листівки [14]. Крім цього, він займався видовою фотографією і друкував їх на поштових картках власного випуску.

Серед власне кримських видавців видових відкритих листів найбільшу увагу етнографічній тематиці приділяв Дмитро Ніколич, який налагодив випуск листівок в Ялті. До його діяльності можна віднести випуск десь 25 таких поштових карток, як оригінальних, так і перевиданих [15–18].

Окреме місце серед видових листівок, ілюстрованих сценами з повсякденного життя кримських татар, займають роботи В. Н. Сокогнова -

художника, блискучого фотографа, видавця листівок. Поштові картки Василя Никандровича можна анутовати номерами негативів, що дозволить встановити точну кількість виданих ним «типів» [19–21]. Більшість дорадянських його робіт було видано на поштових картках. Друкуванням відкритих листів, ілюстрованих фотографіями Василя Никандровича, займався ряд видавців, від місцевих до міжнародних.

На даний момент дослідникам вдалося відновити аспект співпраці Василя Никандровича з наступними видавцями: Абільтааром Умеровим з Бахчисарая; Акціонерним товариством «Гранберг» і Видавництвом «Ернст Г. Сванстрем і син» зі Стокгольма; Бібліотекою Ю. В. Волкової, Дмитром Ніколічем, З. В. Несвітайловою і «Фотографією І. Семенова» з Ялти; Бібліотекою і книжковим магазином Девічінського (Алупка), Видавництвом Общини Св. Євгенії Червоного Хреста з Санкт-Петербурга, «Котрагенством друку», «Торговим домом Еккель Калах» і «Шперер, Набгольц і Ко» з Москви, «Північним Видавництвом», «Штенгель і Ко» із Дрездена [22].

Крім перерахованих видавців випуском відкритих листів, ілюстрованих сценами з життя місцевого населення, займалися видання С. Коцеленбогіна в Євпаторії, компанія «Druck v. Knackstedt & Co» в Гамбурзі [22–29]. Етнографічні листівки в їх видавничій діяльності займали скромне місце. Південний берег Криму у своїх листівках ілюстрували Абільтар Умеров (Бахчисарай) і С. Коцеленбогін (Євпаторія) [26; 28].

Використання видових поштових карток дозволить збагатити дослідження з етнографії кримських татар ілюстративним матеріалом і забезпечити їх додатковою інформацією. Тим не менше, на цей час в дослідженнях культури та побуту кримських татар на початку ХХ ст. видові листівки не виділені в окрему групу історичних джерел, більш того – не використовуються як ілюстративний матеріал [29–30].

Увесь комплекс «типів», відповідно до вбрання на діючих особах світлин, можна умовно поділити на дві групи: повсякденні, на яких, зображені люди, вдягнуті в повсякденний одяг, та святкові, на яких зображені – в святковому або обрядовому одязі. За кількістю присутніх на світлинні поштові листівки можна поділити на колективні та індивідуальні, і, нарешті, за характером зйомки ми виділяємо постановочні та динамічні види, розміщені на видовій стороні листівок.

Виділені видові листівки можуть бути використані у відновленні побуту, повсякденного та святкового одягу. При цьому слід враховувати місце зйомки, тому що досить рідко у видавничій анотації розміщувалась назва населеного пункту. Для встановлення місця зйомки можна звернутися до об'єктів на другому або задньому плані.

Найбільшу цінність для дослідження побутової культури та історії повсякденності кримських татар на початку ХХ ст. становлять поштові картки, ілюстровані динамічними індивідуальними світлинами людей в повсякденному житті. Прикладом може слугувати поштова картка, зроблена ялтинським видавцем Дмитром Ніколічем: «Типы крымских татар : дед и

внук» [16–17]. Зображені на ній, поряд з національним головним убором, вдягнені в європейського вигляду верхній одяг, що говорить про сильну денационалізацію повсякденного одягу кримських татар на початку ХХ ст., що підтверджується етнографічними дослідженнями [29, 17]. Втім, судячи з постановочних світлин на поштових картках, це більше торкнулося чоловічого костюму в бідних шарах суспільства – така часткова денационалізація одягу найбільш помітна на відкритих листах, ілюстрованих повсякденними чоловічими та дитячими світлинами [6; 16–20; 26].

Жіноче повсякденне вбрання на початку ХХ ст. менше втратило національні риси, ніж чоловіче, це пов'язано, на нашу думку, в першу чергу, з вимогами, які до жіночого одягу ставила культура кримських татар. Тим не менше, найбільше деталей, притаманних національному одягу, ми бачимо на літніх жінках, ніж на молодих [7; 31]. Найбільш виразними, з точки зору деталізації жіночого національного кримськотатарського одягу, є поштові картки, ілюстровані постановочними світлинами в святковому вбранні, хоча вони і не відображають ту кількість змін, що торкнулися національного вбрання до початку ХХ ст. [14; 12].

Залучення до вивчення етнографії кримських татар нової групи джерел – видових поштових листівок дозволить збільшити репрезентативність досліджень з проблематики та збагатити відомості з використання елементів національного одягу, виділити окремі зміни в повсякденному та святковому вбранні. Завдяки поширеності «типів» початок ХХ ст. може стати найбільш висвітленим періодом в історії розвитку кримськотатарського національного костюма.

Джерела та література

1. [№] 13 : привет из Крыма : [открытое письмо]. – Москва : изд. фототип. Отто Ренуар, 1900.
2. № 48: Крым : типы местных татар: [открытое письмо]. – Москва : Шеррер, Наболицы и ко, 1902. – [аннот. илл. стороны на рус. и фр. языках].
3. Крым : № 48 : типы местных татар. – [Б.м.], [до 1904]. – [аннот. илл. стороны на рус. и фр. языках].
4. Крым : № 48 : типы местных татар. – [Б.м.], [после 1904]. – [аннот. илл. стороны на рус. и фр. языках].
5. № 95 : Крым : типы татар : [открытое письмо] / изд. фотогр. И. Семенова. – Стокгольм : акц. о-во "Гранберг" [после 1904].
6. № 62 : Алушка : типы татар : [почтовая карточка] / изд. Р. В. Копыстинской. – Стокгольм : акц. о-во "Гранберг" [после 1908].
7. № 14 : Свежие яйца : [почтовая карточка] / изд. С. Сиямиди. – Стокгольм : акц. о-во "Гранберг" [после 1908];
8. № 9 : Бахчисарай : ходжа на молитве : [почтовая карточка] / изд. Абильтар Умеров. – Стокгольм : акц. о-во "Гранберг" [после 1908].
9. Крым : крымские типы : [стереотипка; открытое письмо] / изд. Н. А. Вязнова. – Стокгольм : акц. о-во "Гранберг" [после 1904]. – [аннот. илл. стороны на рус. и фр. языках].
10. № 3 : Типы Крыма : у фонтана : [почтовая карточка]. – Стокгольм : акц. о-во "Гранберг" [после 1908]. – [аннот. об. стороны на рус. и фр. языках].

11. № 300 : Крым : типы Крыма: у фонтана : [почтовая карточка]. – Стокгольм : акц. о-во "Гранберг", [после 1908]. – [аннот. илл. стороны на рус. и фр. языках].
12. № 259 : Крым : татарские типы : [открытое письмо]. – Стокгольм : акц. о-во "Гранберг" [после 1904]. – [аннот. илл. стороны на рус. и фр. языках].
13. № 260 : Крым : татарские типы : [открытое письмо]. – Стокгольм : акц. о-во "Гранберг" [после 1904]. – [аннот. илл. стороны на рус. и фр. языках].
14. Морозов С. Атрибуция произведений Василия Сокорнова по открыткам / С. Морозов // Сокорнов В. Виды Крыма / Государственный центр фотографии. – СПб., 2006. – С. 33.
15. Типы татар : дед и внук : [открытое письмо]. – Ялта : изд. Дмитрия Николича, 1914.
16. Типы татар : дед и внук : [открытое письмо]. – Ялта : изд. Дм. Николича, [после 1904].
17. Типы крымских татар : «Барына свежие яйца» : [открытое письмо]. – Ялта : изд. Д. Николича, [после 1904].
18. Типы крымских татар : "Барына, свежее яйцо" : [открытое письмо] / изд. Дм. Николича. - Петроград : т-во Р. Голике и А. Вильборг [после 1914].
19. [№] 26 : Типы Крыма : у фонтана : [почтовая карточка] / фот В. Сокорнов. – Алушка, 1912.
20. [№] 23: Типы Крыма : [почтовая карточка] / фот В. Сокорнов. – Алушка, 1912.
21. [№] 21: Типы Крыма : [почтовая карточка] / фот В. Сокорнов. – Алушка, 1912.
22. Ёлкин С. Желанные весточки с Юга : Крым в зеркале открыток / С. Ёлкин // Сокорнов В. Виды Крыма / Государственный центр фотографии. – СПб., 2006. – С. 29.
23. № 1090 : Типы Крыма : [открытое письмо]. – Москва : Эккель и Каллах, [после 1904]; № 1092 : Типы Крыма : [открытое письмо]. – Москва : Эккель и Каллах [после 1904].
24. № 130 : Типы Крыма : [почтовая карточка]. – Москва : Эккель и Каллах [после 1908].
25. Алушка : Крымские типы татарок : [открытое письмо]. - Алушка : изд. библиотеки Девчинского. [после 1904].
26. Саки : татары на молитве : [открытое письмо]. – Евпатория : изд. С. Концеленбогина [после 1904].
27. [№] 527 : russian typen : eine tatarenfrau : [postkarte]. – Hamburg : Druck v. Knackstedt & Co [после 1904]
28. № 3 : Типы Бахчисарая : татарские дети : [почтовая карточка] / изд. Абильтар Умеров. – Стокгольм : акц. о-во "Гранберг" [после 1909].
29. Рославцева Л. И. Одежда крымских татар конца XVIII – начала XX вв. : историко-этнографическое исследование / Л. И. Рославцева. – Москва : «Наука», 2004. – 110 с.
30. Кузнецова Е. В., Кузнецова И. А. Анализ композиции костюмов национальностей проживающих в Крыму / Е. В. Кузнецова, И. А. Кузнецова // Вісник ХДАДМ. – 2006. – № 4. – С. 96–103.
31. Крым : Типы татар [открытое письмо] / Изд. фотогр. И. Семенова. - Стокгольм : Акц. о-во "Гранберг" [до 1904].